

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ
 ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΣ

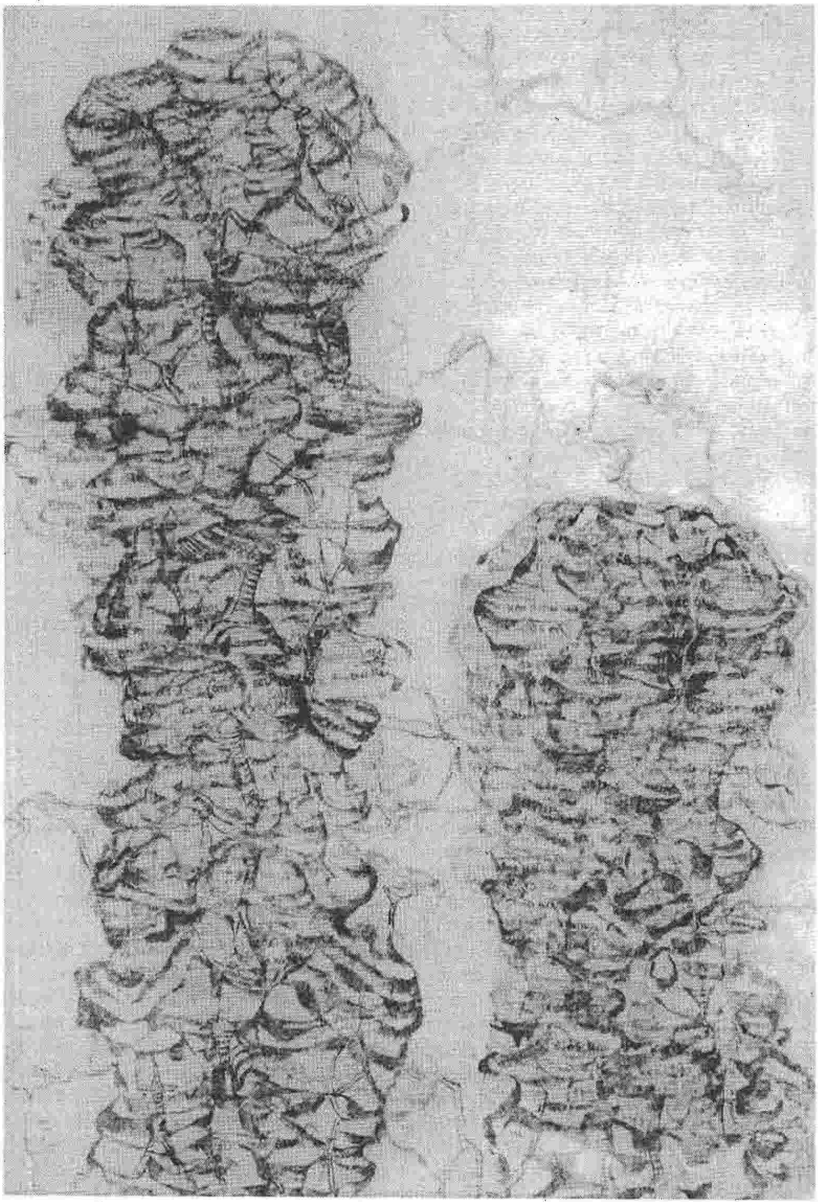
Η ποιητική μεταστροφή

ΡΑΪΝΕΡ ΜΑΡΙΑ ΡΙΛΚΕ, Οι Ελεγείες του Ντουίνου, μετάφραση Μαρία Τοπάλη, εκδόσεις Πατάκη, σελ. 144

Τον Ιανουάριο του 1912 ο Rilke φιλοξενείται από μια αριστοκράτισσα φίλη του, την Marie von Thurn und Taxis, στον πύργο της στο Ντουίνου, σ' ένα κάστρο στις απόκρημνες ακτές της Αδριατικής. Μια φιλοξενία που θα καθορίσει τη ζωή και το έργο του ποιητή, μία και το φιλόξενο ανάκτορο της Marie θα γίνει και ο τόπος που ο Ρίλκε θα συνθέσει τις Ελεγείες του, ένα απ' τα σημαντικότερα ποιητικά έργα του 20ού αιώνα, που στη φιλοτέχνησή του θα αφιερώσει όλη την μετέπειτα, σύντομη ζωή του. Στον πύργο του Ντουίνου ο Ρίλκε θα γράψει τις δύο πρώτες Ελεγείες, και τις αρχές της τρίτης, της έκτης, της ενάτης και της δέκατης. Το έργο θα ολοκληρωθεί όμως δέκα χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1922, σ'

ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΑΡΤΙΝΟΥ

έναν μεσαιωνικό πύργο, στο Μυζό της Ελβετίας. Οι πρώτοι στίχοι θα έρθουν σε έναν απογευματινό περίπατο, στο απόκρημνο μονοπάτι του βράχου που οδηγούσε στον Πύργο, και με έναν θυελλώδη άνεμο, όταν ο ποιητής θα βιώσει μια αποκαλυπτική εμπειρία, τη στιγμή μιας ακριβής επισκέψεως, της φωνής ενός αγγέλου, που θα ενσαρκώσει στις Ελεγείες του, το ίχνος και το πεπρωμένο της ίδιας της ποιητικής γραφής. «*Ποιος θα με άκουγε, αν ούρλιαζα, από των αγγέλων τις τάξεις*», ο στίχος που ανοίγει και χαρακτηρίζει τις Ελεγείες. Μια απεύθυνση σ' έναν ορίζοντα που θα γίνει και ο ορίζοντας αυτής της ποιητικής του χειρονομίας. «*Φωνές, φωνές. Άκου καρδιά μου, όπως μόνο οι άγιοι άκουγαν*». «*Αφού οι μεγάλες, οι ξένες, οι σκέψεις, πηγαίνουν κι έρχονται εντός σου και μένουν συχνά και τη νύχια*». Αυτή η νύχια του Ρίλκε, η μεγάλη και θανατόληπτη νύχια των Ελεγείων του. Οι Άγγελοι δεν θα 'ναι οι μόνοι που θα επισκέπτονται τα βράδια του Ρίλκε. Θα 'ναι και τα φαντάσματα τριών γυναικών, της «*Λευκής κυρίας*» που 'χε κατακρημνιστεί σε παλιότερα χρόνια από τα βράχια του Κάστρου, αλλά και των δύο νεκρών αδελφών της οικοδέσποινας του Πύργου, της Ραϊμοντίνε και της Πολυξένης, όπως και το φάντασμα επίσης ενός νεαρού νεκρού, που επισκέπτονταν συχνά τον ποιητή, σ' αυτό το κάστρο της μοναξιάς, και που όπως αποκαλύπτει και ο ίδιος στην αλληλογραφία του: «*τον κούραζαν με την συνεχή τους παρουσία*». Παραδειγματικές μεταμορφώσεις μιας ατελούς ανθρώπινης υπόστασης που αδυνατεί να αφεθεί στην άβυσσο των ποιητικών

Χωρίς τίτλο

της καταγωγών, στο μέτρο της ποιητικής της τελείωσης. Συμβαντικές επισκέψεις, που θα διαγράψουν και τον αποκαλυπτικό ορίζοντα μέσα στον οποίο θα συνθέσει τις Ελεγείες του. Μια θανατόληπτη, και όχι χριστιανική αποκάλυψη, αυτού του Όλου της ζωής που οφείλει να είναι η ζωή, αυτό το δύναται των πραγμάτων, μια δυνατότητα πέρα απ' την «*κατάφαση της ζωής και του θανάτου*», που αποκαλύπτει αυτόν τον άλλο ορίζοντα, που αδύνατο ορίζοντα του Είναι, που είναι εν τέ-

λει και ο ποιητικός ορίζοντας του κόσμου. «*Ο Άγγελος των Ελεγείων*», γράφει ο Ρίλκε στον μεταφραστή του Witold von Hulewicz, «*είναι παντελώς άσχετος με τον άγελο των χριστιανικών ουρανών. Ο Άγγελος των Ελεγείων είναι το πλάσμα εκείνο που εμφανίζει ήδη τελειωμένη την τροπή του ορατού σε αόρατο, την οποία εμείς επιτελούμε. Είναι το πλάσμα εκείνο που συνηγορεί υπέρ του να θεωρησουμε το αό-*

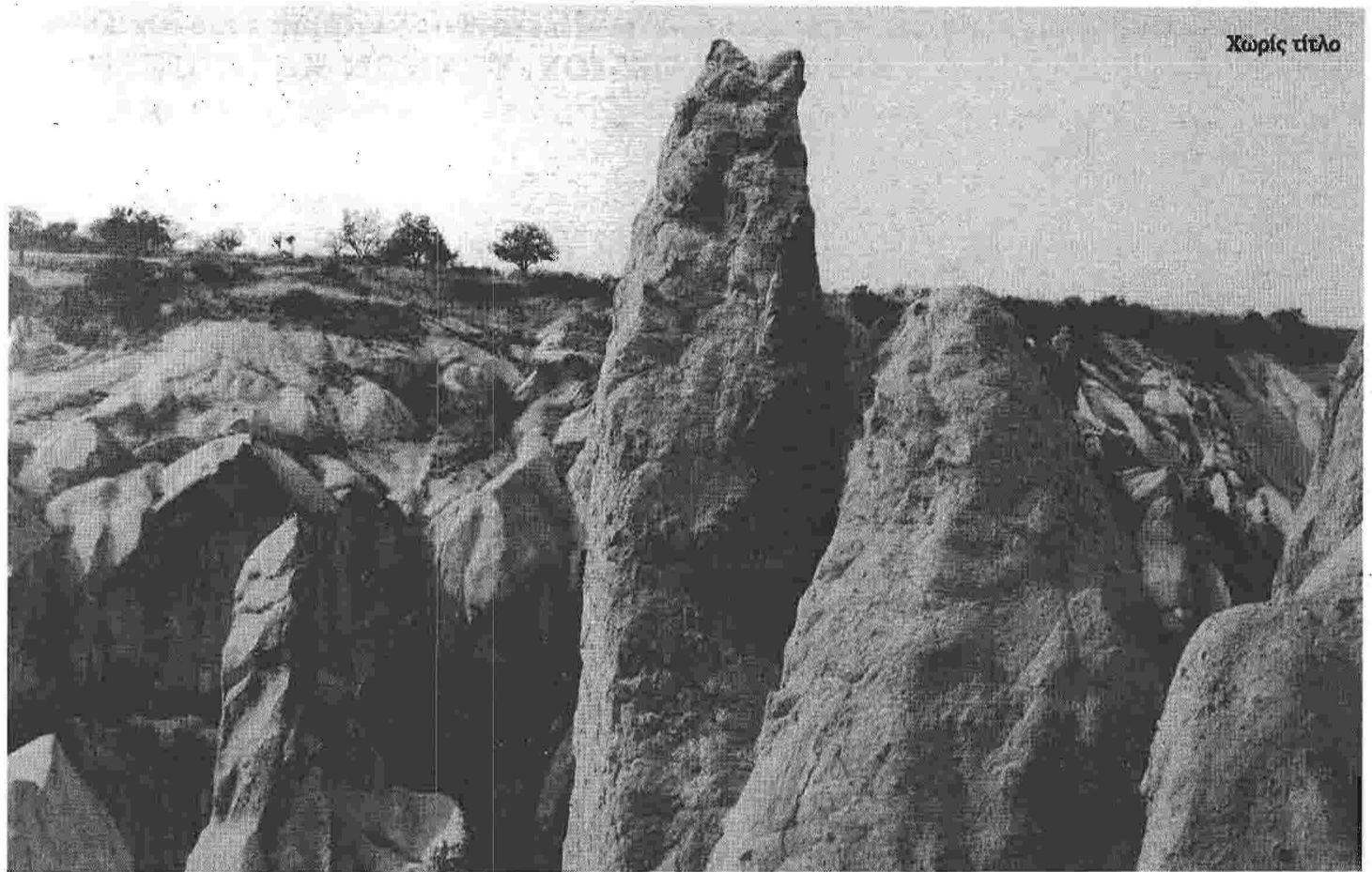
ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ΣΥΝΕΧΕΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ρατο μίαν ανώτερη τάξη πραγματικότητας». Οι Άγγελοι που διατρέχουν όλη την έκταση των Ελεγείων είναι το ίχνος των ποιητικών αναπαραστάσεων που τελειούται. Μπροστά στην ανθρώπινη αδυναμία μιας αισθαντικής τελείωσης, ο Ρίλκε αναζητά σ' αυτές τις σκιές το πεπρωμένο μιας σιωπής ακίνητης μέσα στο χρόνο, μιας σιωπής που εγκαταλείπεται σ' αυτή την εικονοποιία της ποιήσεως και μέχρι τα όρια των οντολογικών του αντοχών. Ο Serafimo, όπως αποκαλεί τον ποιητή η Marie, αυτός ο αγγελικός ποιητής που αφήνει όλο το Είναι του στην ποιητική χειρονομία, γίνεται ο ίδιος μέσα στην κυκλοφορία του κόσμου μια φαντασματική σκιά, ένα εσχατολογικό Είναι, αδιάγνωστο και αδιάθετο μπροστά στον λόγο των άλλων. Οι Άγγελοι του Ρίλκε γίνονται έτσι οι τελειώσεις της γραφής του αλλά και η τελικότητα της γραφής του, οι ακρώρειες της, εγγράψιμες φωνές που αποδίδονται μόνο στη σιωπή του ποιήματος, σ' αυτή την καταγωγική περιοχή της γλώσσας. Αυτή η ποιητική ενσάρκωση των αγγέλων αποδίδει το Είναι του ποιητή στο σύμπαν των ποιητικών του αναφορών. Ένα παράλληλο σύμπαν, ασύμπτωτο, φαντασματικό, αποσυρόμενο πάντα, σ' αυτή τη μυστική περιοχή, σ' αυτά τα συρτάρια του Πύργου που σκαλίζει τις γύστες ο ποιητής, ένα σύμπαν ομοιώσεων, αδιόρατων αντανάκλασεων που υποστασιώνονται την απουσία και εγγράπτουν όλη αυτή τη κλίμακα των σιωπών. «Τούτο τον κόσμο στον άγγελο να εξυμνήσεις, όχι το ανεπίπλωτο», «Πες του τα πράγματα... Δείξε του πόσο χαρούμενο μπορεί να είναι ένα πράγμα, πόσο δικό μας κι αθώο». Όταν εδώ ο ποιητής αποδίδει στους αγγέλους τα πράγματα, αποδίδει τη σιωπή των πραγμάτων, την απόσυρση τους. Μια κοσμική απόσυρση που εγγράφει τον κόσμο, στο πεπρωμένο της επιστροφής του, της πυρηνικής του κατακρήμνισης. Η λέξη γίνεται, έτσι, αυτό το ίχνος της απόσυρσης, το ύστατο χαίρε του αποχαιρετισμού. Η κάθε λέξη, η κάθε αυτή ποιητική αποστροφή του κόσμου. Η ποιητική αναπαράσταση δεν είναι έτσι μια κοσμική αναπαράσταση αλλά αυτή η απελπισία του κόσμου, μια αδιόγνωστη ενικότητα που δεν διατίθεται αλλά που βρίσκεται πάντα κάπου αλλού, σ' αυτό το έξω του Έξω, όπως θα έλεγε ο Foucault, που κοινωνεί μόνο τη δική του σιωπή, το δικό του ανεπίδοτο Είναι. «Οι Άγγελοι του Ρίλκε», θα πει ο Στέφανος Ροζάνης, «είναι ανεκπλήρωτοι. Είναι ένα τυφλό σημείο μέσα στη γλώσσα που τους συγκροτεί και τους αναπαριστάνει. Ταυτισμένοι με το ποίημα, οι άγγελοι προσομοιώνονται την ανεκπλήρωτη γλώσσα και τη αγωνία της ανεκπλήρωτης γλώσσας του ποιήματος». Το Τρομερό, το Τερατώδες και το Αρχέγονο που αναζητούσε ο Ρίλκε στην ποίηση εντοπίζονται μέσα στο βλέμμα των Αγγέλων. Οι Άγγελοι-ποιήματα παίρνουν τη θέση που χει κι ο κόσμος μέσα στην ποίηση, αυτή τη κενή θέση της απώλειας. Απολύνουν την καταγωγική τους φωνή και γίνονται και αυτοί παίγνια των λέξεων, γλωσσικές αναπληρώσεις ενός μοναδικού ίχνους, του δικού τους ίχνους, που δεν υφίσταται πια. «Αυτή η νύχτα που βαθουλώνει, και μέσα της σκάβεται». Μια προοδευτική απόσυρση του κόσμου, του επίγειου και επουράνιου, μια καταβύθιση σε αυτό που απομυζεί τη ζωή και εγείρει την ανάμνηση της, την πιο βαθιά της ανάμνη-

ση, την ανάμνηση της γλώσσας. «Δες η ποίηση τι έχει κάνει στη ζωή σου. Ζήσε!», θα πει η Marie στο φίλο της. Στην εσωτερική αυτή περιπλάνηση ό, τι απαντάται είναι μοναξιά, το ίχνος του ποιητικού εαυτού, η μυθοποιητική σαγήνη, η σαγήνη των εικόνων. Αναπαραστάσεις όμως που φλέγονται, που εγκαταλείπονται, στην αορατότητα τους, την «ήδη πραγματωμένη» μέσα στο ποίημα. Οι Άγγελοι, αλλά και αυτές οι φαντασματικές υπάρξεις του Ντουίνου, δεν συκροτούν για τον Ρίλκε παρά αυτή τη δυνατότητα, την έσχατη και μοναδική δυνατότητα του ανθρώπου να τελειωθεί μέσα στον ορίζοντα του θανάτου του. Το έργο, έτσι, οφείλει να αποκτήσει αυτή την τελείωση του θανάτου, να γίνει το ίδιο ένας θάνατος, μια «απαίτηση θανάτου», όπως θα πει ο Blanchot, μια φαντασματική υπόσταση που θα αποκαλύψει στον κόσμο τον καταγωγικό του ορίζοντα. Γιατί ο θάνατος δεν είναι για τον Ρίλκε το απογοητευτικό τέλος μιας ζωής αλλά η μυστική καταγωγή της. «Αν κάτι τον εμπόδιζε να πεθάνει, αυτό δεν ήταν ίσως άλλο από το γεγονός ότι κάπου, κάποια μέρα, είχε αμελήσει να προσέξει ότι έπρεπε να πεθάνει, ότι αυτός δεν είχε ανάγκη, όπως οι άλλοι, να συνεχίσει το δρόμο του για να φθάσει στο σημείο να πεθάνει. Αυτός, αντίθετα, έπρεπε να ανατρέξει το δρόμο προς τα πίσω» (Ρίλκε). Αυτή η διάνοιξη της ζωής στον ορίζοντα του θανάτου της, διανοίγει και τον άνθρωπο και το έργο του σ' αυτόν τον ορίζοντα του Έξω, σ' αυτή την μοναδική δυνατότητα να μπορεί κανείς να υπάρχει εκτός εαυτού. «Κοιτάζουμε προς τα έξω με ένα μεγάλο βλέμμα ζωής» και οι εικόνες μας δεν είναι πια αναπαραστάσεις αυτού του έξω αλλά το ίδιο το έξω, αυτός ο ποιητικός τρόπος της μεταστροφής. «Με το θάνατο», σημειώνει ο Blanchot, «τα μάτια αναστρέφονται, και η αναστροφή αυτή είναι το άλλο μέρος, και το άλλο μέρος είναι το γεγονός του να ζει κανείς όχι πλέον αποστραμμένος αλλά αναστραμμένος, εισαγόμενος μέσα στη μύχια περιοχή της μεταστροφής». Ο χώρος που διανοίγει ο Ρίλκε είναι ο εσώτατος χώρος του Έξω, ο χώ-

ρος της ποιητικής μεταστροφής του κόσμου. Ο ποιητής γίνεται έτσι ένας ατέρμων νεκρός, αυτός που μεταβάλλει τον κόσμο, που εγείρει την επιστροφή του, την επιστροφή όλου του κόσμου, όλων μαζί των πραγμάτων, μια ολόκληρη κοσμική αναδημιουργία. «Εμείς είμαστε τούτοι οι μετατροπείς της γης, όλα μας καθιστούν ικανούς για αυτό το καθήκον» (από την επιστολή στον W. Von Hulwicz). Η μυστικιστική εμπειρία του Ντουίνου ήρθε εδώ να απαντήσει την εκστατική εμπειρία της ποίησης. Η μεταστροφή του θανάτου είναι εν τέλει μια ποιητική μεταστροφή, το έργο έρχεται από αλλού, η γλώσσα του είναι σαν τη γλώσσα του πνεύματος της «Άγνωστης» που αποκρίνεται σε μια πνευματιστική συγκέντρωση στον ποιητή και επιθυμεί να τον καθοδηγήσει στη ζωή του: «Ρίλκε: Πώς ονομάζομαι; Άγνωστη: Χαμόγελα, δάκρυα, άνθη, οπώρες, θάνατο. Ταξίδεψε... Ανέβα στο βουνό, κατέβα στη κοιλάδα και πέρα προς τα αστέρια... Θα ηχήσεις όπως τα κύματα, εκεί όπου το ασάλι σφίγγεται απαλά με τους Αγγέλους». Ο Ρίλκε εγκαταλείπεται σ' αυτή τη συνομιλία, στη φωνή που ρχεται απ' έξω, που αποκρίνεται εντός του και ως τα μύχια της ψυχής του. Δεν αμφιβάλλει για αυτή τη φωνή, για το αρχέγονο που φυλάσσει εντός του και τώ-

ρα βοά. Είναι ένα μήνυμα αυτή η φωνή που φέρει επάνω του όλη την υπομένουσα αίγλη των στίχων, όλες τις δυνατές και αδύνατες συνδέσεις αυτής της ποιητικής φαντασμαγορίας. «Πόιος τάχα να μας γύριζε απ' την άλλη, που/ ό,τι κι αν κάνουμε κρατάμε τη στάση ενός/ που αναχωρεί/ Στέκεται στον τελευταίο λόφο/ κοιτά για ακόμα μια φορά στο βάθος της κοιλάδας του/ στρέφεται, σταματά, χασομερά/ έτσι κι εμείς, ζούμε και αποχαιρέτάμε διαρκώς». Ο Ποιητής γίνεται πλέον αυτό το ον του αποχαιρετισμού, η ίδια η μορφή του αποχαιρετισμού, το έσχατο σημείο που διαφεύγει, που απομακρύνεται, καταβυθιζόμενο στη δική του λύπη, στη δική του εσωτερική μοναξιά. Αυτό το τοπίο του τέλους, όπου το ορατό σμίγει με το αόρατο. Η απόκοσμη λάμψη του κόσμου που εκχέεται τώρα από τον εσώτατο και ακίνητο πυρήνα του. Το ποίημα γίνεται έτσι μια έσχατη γλώσσα, η έσχατη γλώσσα της σιωπής, «η γλώσσα του αόρατου», η γλώσσα που αποδίδει τώρα ο ποιητής στους Αγγέλους. Η ποιητική εμπειρία του Ρίλκε είναι μια καθαρή και μοναδική εμπειρία θανάτου, μια γλωσσική καταβύθιση σ' αυτό που δεν είναι γλώσσα και δεν θα ναι ποτέ.

Ο Αποστόλης Αρτινός είναι ιστορικός τέχνης